Efektivnost a spravedlnost ve veřejné volbě

Stav vyžadovaný téměř každým ekonomem:
- optimální fiskalita (optimální vztah mezi daněmi na straně jedné a veřejnými výdaji na straně druhé)
- efektivní alokace v rámci veřejných financí

Dva hlavní přístupy pro dosažení požadovaného stavu:
- ekonomický – oba cíle jsou dosaženy pomocí ekonomických metod a nástrojů
- ekonomicko-politický – oba cíle jsou dosaženy cestou politických procedur

Hlavní problémy při využiti ekonomického přístupu:
- neexistuje jednoduchá metoda, která by zjistila prospěšnost jednoho veřejného statku ve srovnání s jiným (problém získat od spotřebitele projev jeho preferencí)
- existence **veřejného zájmu** na straně jedné a **osobního (individuálního) zájmu** na straně druhé

Je důležité si uvědomit, že pod osobním zájmem si nelze představit jen zájem výrobce či spotřebitele, ale i různých zájmových skupin, jako jsou úředníci, politici, apod.

Subjekty veřejné volby a vazby mezi nimi:

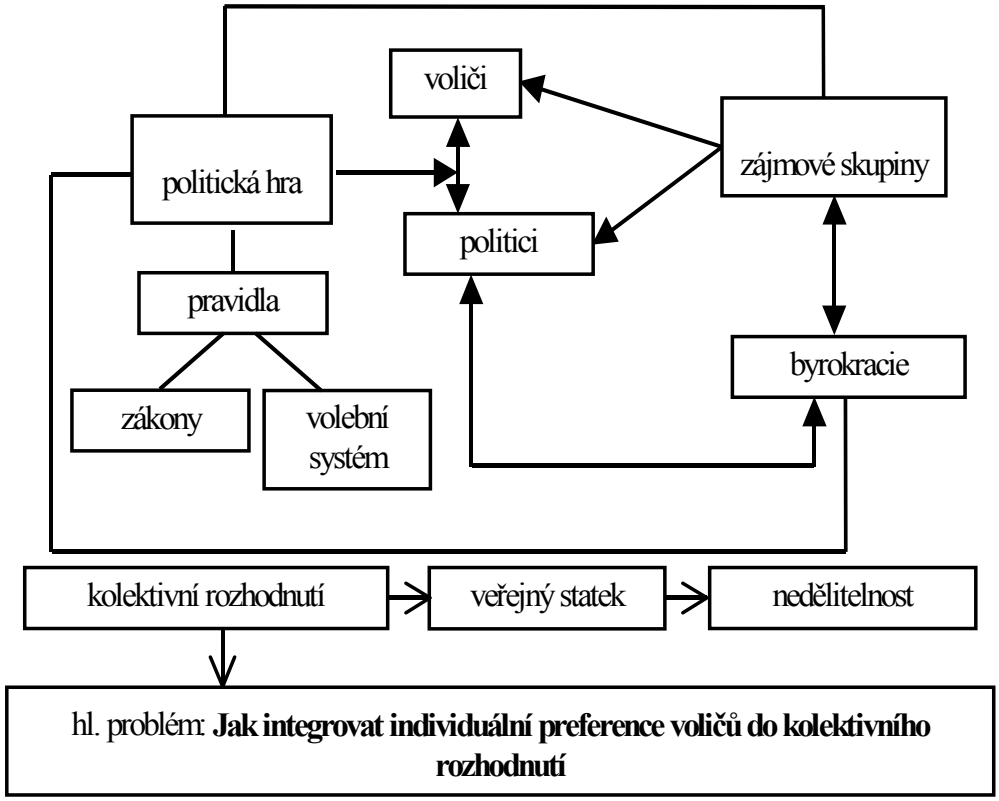

Budeme-li abstrahovat od autokratických a diktátorských systémů, pak nezbývá než zaměřit se na demokratické prosazování politických procesů a procedur tak, abychom vzali v úvahu vyjádření postojů a preferencí všech zainteresovaných subjektů.

Demokratické politické procesy zabývající se rozhodováním ke které z dílčích variant se přiklonit, neboť nelze (nebo není vůle) rozhodovat tržní cestou, označujeme jako **veřejnou volbu**.

Zkoumání zákonitostí veřejné volby pak označujeme jako **teorie veřejné volby**.

Teorie veřejné volby je tedy důležitá ve všech oblastech, kde je z jakýchkoli důvodů **nahrazen tržní mechanizmus mechanizmem politickým** (ať už ve své přímé či zprostředkované podobě).

Ač jsme označili veřejnou volbu za proces demokratický, je třeba si uvědomit, že na rozdíl od tržních rozhodnutí, jde zde vždy o **kolektivní rozhodnutí**, které:
- ve srovnání s tržním rozhodnutím má více či méně **donucovací charakter**
- přináší jen jeden závěr → tzn. je **nedělitelné**

Logika kolektivního rozhodnutí:

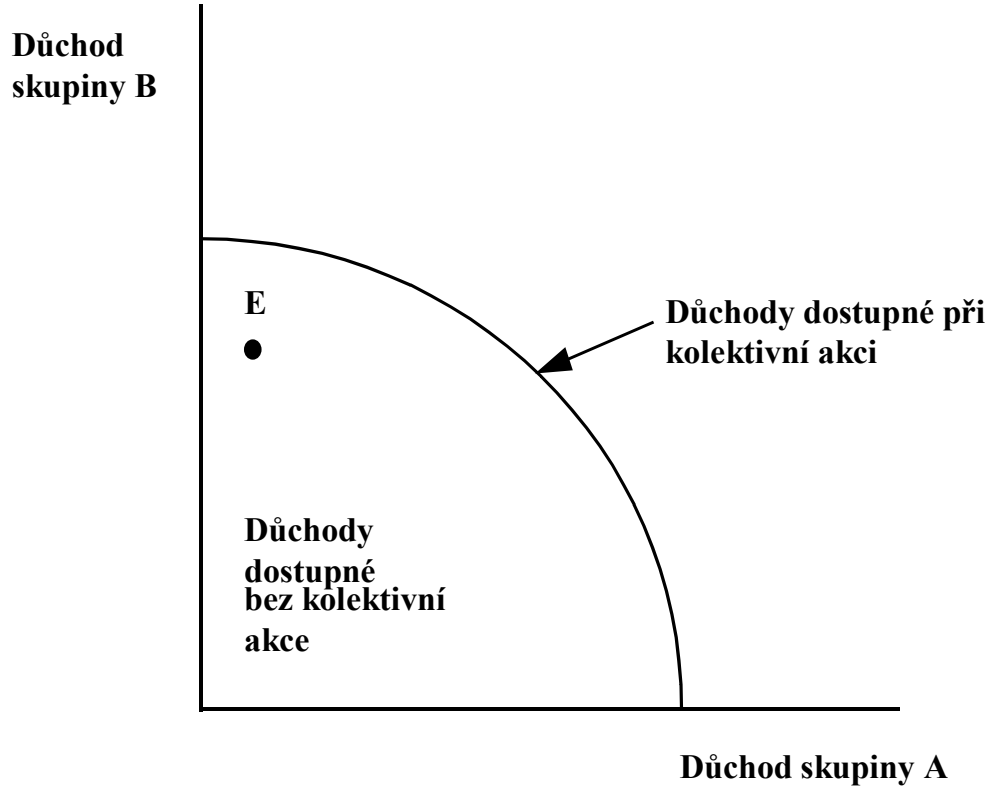

Otázky teorie veřejné volby pro oblast veřejných financí a veřejného sektoru:
- jak donutit příjemce veřejných statků a transferů projevit preference – tzn. přeneseně **otázka efektivnosti**
- jak integrovat individuální preference do jednoho kolektivního rozhodnutí – tzn. přeneseně **otázka spravedlnosti**

Základní postupy a druhy veřejné volby

<u>většinové pravidlo X jednohlasná shoda</u>

většinové pravidlo

- musí souhlasit nadpoloviční většina zúčastněných
- většina může prosadit řešení, které nebude **paretooptimální** a také bude **nespravedlivé**, protože zlepší situaci jedné skupiny na úkor druhé
- nedostatky:
    - schválení neefektivních a současně i nespravedlivých návrhů
    - tyranie většiny

jednohlasná shoda

- musí souhlasit všichni zúčastnění
- nelze zhoršit situaci nikoho z voličů
- nedostatky
    - nebezpečí časových průtahů
    - vydírání jedincem
    - v podstatě zachovává původní stav bez ohledu na to, zda je to stav dobrý nebo špatný

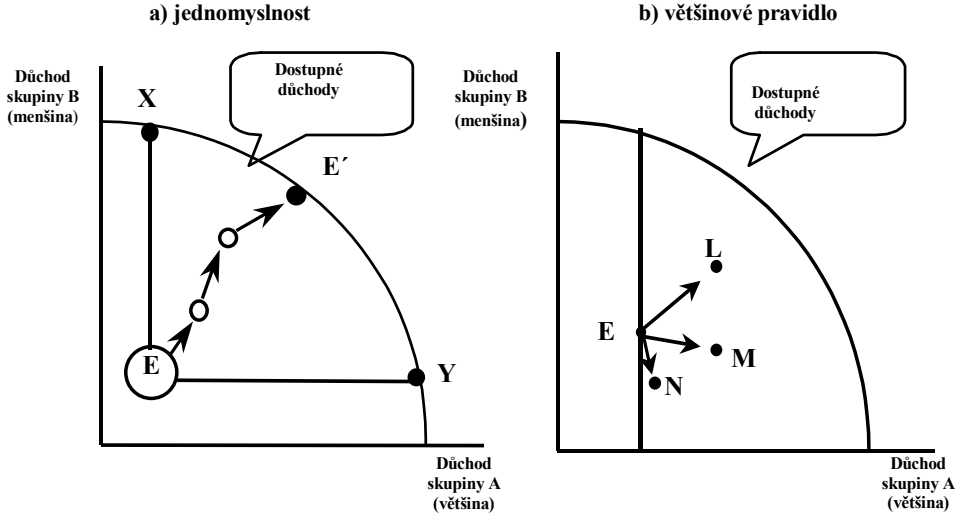

kvalifikovaná většina

- jedna z forem většinového pravidla
- snaží se zabránit nedokonalostem většinového pravidla
- vyžaduje ne prostou většinu (tzn. >50%), ale většinu větší (obvykle 2/3)

Nemůžeme si nepoložit otázku, která z forem, tzn. většinové pravidlo (v jakýchkoliv formách) nebo jednomyslná shoda je lepší, tzn. efektivnější a spravedlivější.

Z tohoto pohledu je třeba brát v úvahu, že v obou systémech existují dvě formy vyjádření postojů hlasujících:

- přímé hlasování
- nepřímé hlasování prostřednictvím volených zástupců

Při analýze která forma je lepší je třeba připomenout, že odlišné formy hlasování, můžou vést ke zcela odlišným závěrům.

Dopad různých forem hlasování na stavbu autobusové zastávky:

Případ 1

- při jednohlasné shodě – projekt **nebude přijat**, protože obyvatele 4 a 5 jej nepodpoří; toto rozhodnutí bude **efektivní**, neboť čistý výnos ze stavby je záporný
- při většinovém pravidle, projekt **přijat bude**, byť je **neefektivní**, protože náklady na stavbu zastávky jsou 25, zatímco kumulované výnosy 18.

Obyvatel / Ukazatel	1	2	3	4	5
Výnos ze stavby zastávky	6	6	6	0	0
Náklady na výstavbu	5	5	5	5	5
Čistý výnos ze stavby	1	1	1	- 5	- 5
Hlasuje	ano	ano	ano	ne	ne

Případ 2

- při jednohlasné shodě – projekt nebude přijat - obyvatel 5 ho nepodpoří, neboť jeho výnos ze stavby je menší, než náklady na něj připadající (neboli jeho čistý výnos ze stavby je záporný) – rozhodnutí nepřijmout projekt bude celkově **neefektivní**
- při většinovém pravidle – projekt bude přijat a bude **efektivní** (čistý celkový výnos je 2)

Obyvatel / Ukazatel	1	2	3	4	5
Výnos ze stavby zastávky	6	6	6	6	3
Náklady na výstavbu	5	5	5	5	5
Čistý výnos ze stavby	1	1	1	1	-2
Hlasuje	ano	ano	ano	ano	ne

Jak je vidět s odlišným způsobem hlasování se dostáváme jednak k odlišným závěrům, ale také odlišným vztahem mezi rozhodnutím a efektivností.
Podobný závěr lze aplikovat i na hlasování při různé formě vyjádření postojů hlasujících (tzn. přímá či zastupitelská).

Aby nedocházelo k podobným manipulováním při veřejné volbě, jsou většinou schvalovány tzv. jednací řady (parlamentu, veřejných institucí).

Zde je třeba poznamenat, že tyto jednací řády jsou opět schvalovány určitou formou hlasování a hlavně určitými voliči, resp. jejich zástupci. O jejich spravedlnosti pak můžeme polemizovat stejně, jako při posuzování jakékoli volbě v rámci veřejných financí.

Jako případ se přímo nabízí účelová změna postoje ODS k volbě prezidenta, která doufá, že forma vyjádření postojů hlasujících (tzn. přímá či zastupitelská), resp. změna z nepřímé formy na formu přímou kladně ovlivní zvolení právě jejich kandidáta.

Při výčtu rozdílů mezi jednotlivými hlasovacími postupy nesmíme samozřejmě zapomenout ani na transakční náklady jednotlivých systémů.

Detailnější pohled na většinový hlasovací systém

Pokud jsou vládní výdaje na veřejné statky nízké, má každé jejich zvýšení vysoký mezní užitek. Jak se výdaje zvyšují, mezní užitek stále klesá. navíc stále klesají prostředky, které mohou obyvatelé vynaložit na soukromé statky. Mezní užitek soukromých statků se proto stále zvyšuje. Tím se zároveň zvyšují mezní náklady veřejných statků. Můžeme tedy říci, že čistý mezní užitek, tj. rozdíl mezi klesajícím mezním užitkem a rostoucími mezními náklady, je kladný pro nízké hodnoty vládních Výdajů na veřejné statky, ale rychle klesá a nabývá záporných hodnot pro vyšší hladinu veřejných výdajů.

Rozdíly ve zvýšení užitků v závislosti na objemu veřejných výdajů

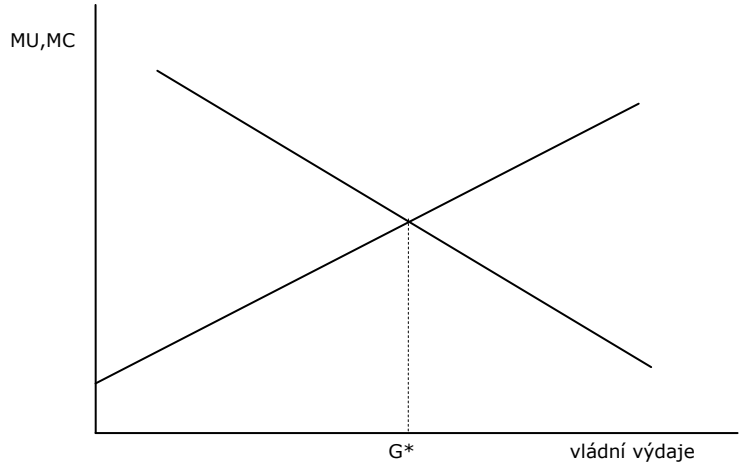

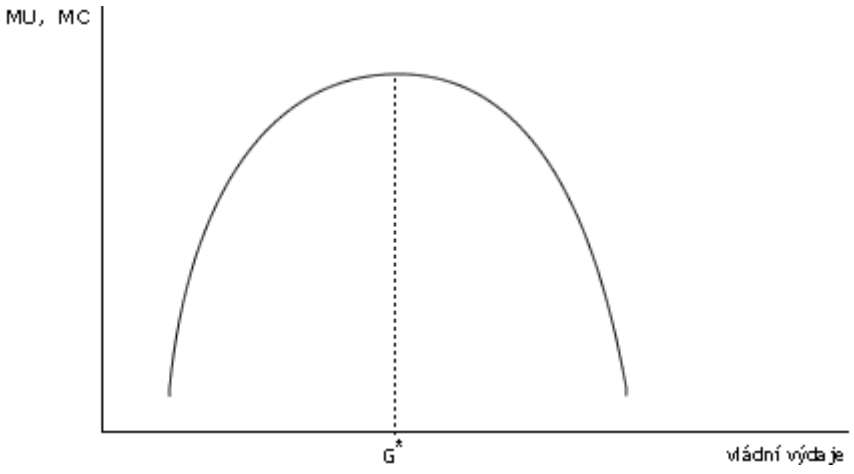

Rozdílné užitky chudších a bohatších voličů

Přístup obyvatel k veřejným výdajů je určen třemi faktory:
- individuální preference
- rozdílné příjmy
- daňový systém

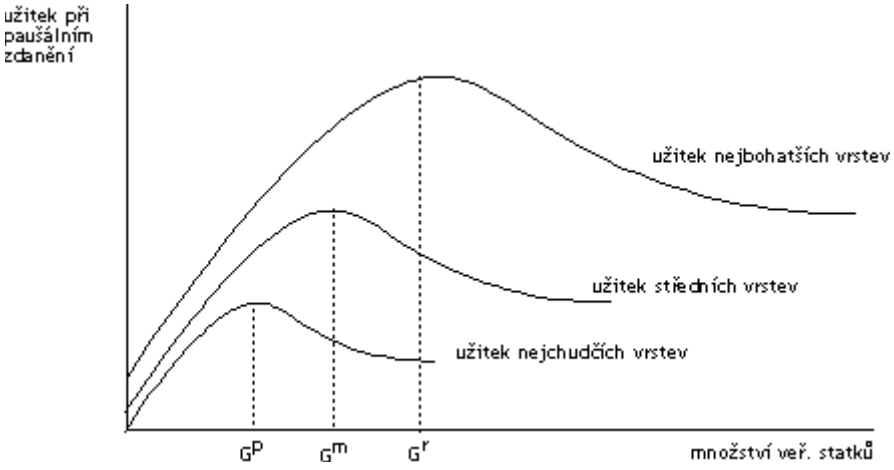

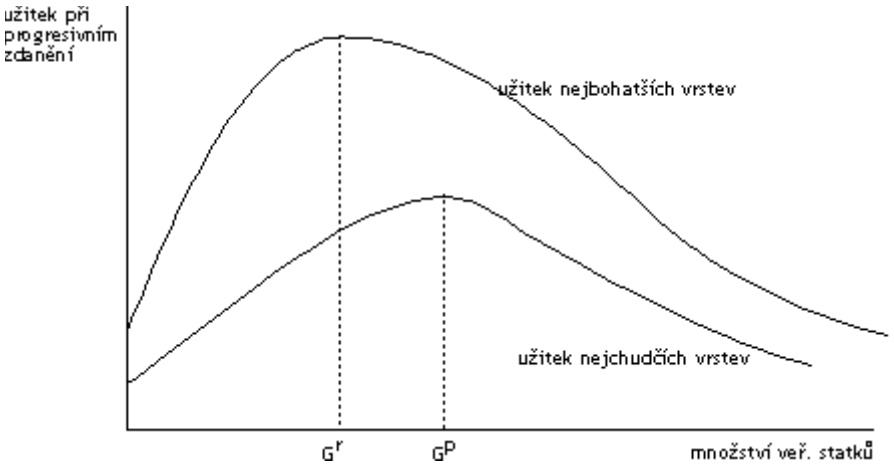

Střední volič

- volič, pro kterého je počet voličů preferujících nižší úroveň veřejných výdajů (tj. počet voličů s nižším příjmem) stejný jako počet voličů preferujících vyšší výdaje (tj. počet voličů s vyšším příjmem)
  → obecná platnost: **výsledná úroveň výdajů při většinovém volebním systému odpovídá optimální úrovni výdajů pro středního voliče**

Pozn.:
Příjem středního voliče může být vyšší i nižší, než je průměrný příjem.

Nedostatky rozhodnutí většinovým volebním systémem

a) střední volič
Jsou-li veřejné výdaje nižší nebo vyšší než je jejich optimální úroveň, závisí na tom, je-li podíl středního voliče na celkových nákladech vyšší nebo nižší než jeho podíl na celkovém užitku.

b) paradox hlasování
- filozof Condorcet (18.st.)
- různé výsledky na základě pořadí hlasování
- neexistuje žádná hlasovací metoda na principu většinového pravidla, která zaručuje efektivnost, respektuje individuální preference a nezávisí na jednacím pořádku

Hlasovací pravidla předcházející vzniku hlasovacího paradoxu

3 základní hlasovací pravidla
- pluralitní hlasování
- hlasování na základě bodů
- hlasování na základě váženého pořadí

Pluralitní hlasování
Každý volič má k dispozici tolik bodů, kolik je variant. Té variantě, kterou daný volič preferuje nejvýše přidělí jeden bod, druhé v pořadí dva body, třetí v pořadí tři body atd. Vítězí samozřejmě ta varianta, která získá nejnižší počet bodů.

Hlasování na základě přidělování bodů
Každý volič má určitý počet bodů (např. 100), které může přidělit podle svého uvážení jednotlivým alternativám, přičemž je může přidělit pouze jedné alternativě neb o je může rozdělit mezi více alternativ, resp. mezi všechny alternativy.

Pozn.: pokud se budou voliči chovat strategicky, tzn. dají nejvíce preferované variantě 100 bodů, pak dojdeme ke stejnému výsledku jako při použití většinového hlasovacího pravidla.

Hlasování na základě váženého pořadí
Jednotlivých preferencím (pořadím) je expertně přiřazena určitá váha, vážené hlasy se sčítají. Vítězí samozřejmě alternativa s největším ziskem vážených hlasů.
Tento systém bere na zřetel celé uspořádání preferencí jednotlivých voličů. za předpokladu, že se voliči nebudou chovat strategicky, bude zvolena efektivní alternativa.

Systém dvou politických stran a střední volič

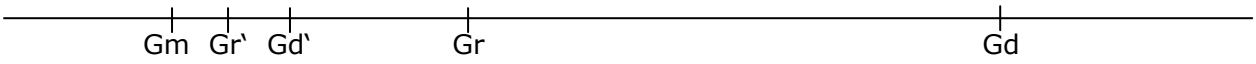

Preferuje-li střední volič množství veřejných výdajů na úrovni Gm, a Gr a Gd jsou návrhy politických stran R a D, pak pokud strana D přesune svůj návrh na úroveň Gd', získá vetšinu 50-ti %. Následně strana R přesune svůj návrh na úroveň Gr' a opět tak získá 50-ti% většinu. Tímto způsobem se budou obě strany posouvat, až do bodu Gm.
Z toho vyplývá, že voliči názorově blízcí ke střednímu voliči mají malou motivaci chodit k volbám neboť politické strany se stejně přiblíží k jejich názorům.
Pro nové politické strany tedy může být lepší, pokud se soustředí na extrémní voliče, protože jejich účast ve volbách bývá vyšší. Tato vyšší politická aktivita voličů s okrajovými názory může zvrátit tendenci politických stran k pohybu směrem k střednímu voliči.